

Марија Драшкић*

ПРАВО ДЕТЕТА НА СЛОБОДУ ВЕРОИСПОВЕСТИ У ШКОЛИ

*Учење без размишљања је бескорисно,
али је зајмо размишљање без учења ојасно.*

(Конфуције)

Овај тексћ има за циљ да дејалније предсјави правни оквир – и јо како међународној правни, јоко и онај који јознаје наше унујрашње право – у који би шребало смесћићи Уредбу о орјанизовању и осћваривању верске насћаве и насћаве алћернативног предмета у основној и средњој школи, коју је недавно усвојила Влада Рејублике Србије. Таква анализа ће јоказати какве све правне прејреке сћоје на јућу пракћичној примени одлуке о изучавању веронауке као црквеног катћихизиса у државним школама, као и сумње и дилеме које она јобућује у изванправној сфери.

Кључне речи: *Права дејетта. – Веронаука. – Школа. – Међународно право. – Унујрашње право.*

Слобода вероисповести једно је од основних права грађана које данас признају готово сви правни системи у свету и апсолутно сви међународни документи о људским правима. Она је изричито поменута у Универзалној декларацији о људским правима,¹ Међународном пакту о грађанским и политичким правима,² Европској

* Др Марија Драшкић, ванредни професор Правног факултета у Београду.

1 „Свако има право на слободу мисли, савести и вероисповести; ово право укључује слободу промене вероисповести или убеђења и слободу да човек, било сам било у заједници с другима, јавно или приватно, манифестује своју веру или убеђење путем наставе, исповедањем вере и обављањем обреда“ (чл. 18 Универзалне декларације о људским правима).

2 „Свако има право на слободу мишљења, савести и вероисповести; то право подразумева слободу остајања при својој, или усвајања вероисповести или убеђења по своме избору, као и слободу да појединачно или у заједници с другима, јавно или приватно, испољава своје веровање или убеђење вероисповедањем, обављањем обреда, похађањем службе и наставом“ (чл. 18, ст. 1 Међународног пакта о грађанским и политичким правима).

Фундаментални карактер овог људског права потврђује и чињеница да је оно једно од оних права које државе не могу укидати или ограничавати никада, па ни онда када опстанак нације угрози изванредна јавна опасност која их овлашћује да предузимају мере којима се укидају неке обавезе предвиђене у Пакту. У том смислу видети чл. 4, ст. 2 Међународног пакта о грађанским и политичким правима.

конвенцији о људским правима,³ и Конвенцији о правима детета.⁴ Сличне одредбе познају и Устав СР Југославије⁵ и Устав Републике Србије.⁶

Није, дакле, спорно да је слобода мисли, савести и вероисповести право сваког људског бића, па тиме и детета – што значи да не постоји никаква старосна граница за уживање те слободе – као и да је слобода мисли, савести и вероисповести потпуна само ако човек може да поступа у складу са својим мислима и по налозима своје савести и вере. Према наведеним одредбама Међународног пакта о грађанским и политичким правима, који је ратификовала и СФРЈ и који на основу правила о сукцесији држава обавезује и садашњу Југославију, свако има право да своја убеђења испољава јавно или приватно, сам или у заједници са другима. Штавише, слобода испољавања верских убеђења са прилично појединости је описана у овом и осталим међународним инструментима. Они као примере слободе испољавања вере наводе богослужење (worship), верске обреде (observance), верску праксу (practice) и верску наставу (teaching).⁷ Верска настава, имајући у виду историју и обичаје, обухвата слободу избора верских лидера, свештеника и учитеља, слободу оснивања богословија или верских школа, образовање свештеника, наставу за вернике-лаике и објављивање верских списа.⁸ Обављање наставе за вернике-лаике (односно веронаука) под снажним је утицајем историјског искуства и културе сваке земље, па су и разлике у пракси многобројне. Ипак, могуће је издвојити

3 „Свако има право на слободу мисли, савести и вероисповести; ово право укључује и право да човек промени своју вероисповест или убеђење, слободу да сам или у заједници са другима испољава, јавно или приватно, своју вероисповест или убеђење путем култа, проповедања, практичног рада и вршењем обреда“ (чл. 9, ст. 1 Европске конвенције о људским правима).

4 „Државе чланице поштују право детета на слободу мишљења, савести и вероисповести“ (чл. 14, ст. 1. Конвенције о правима детета).

5 Члан 43 Устава СР Југославије гласи:

„Јамчи се слобода веровања, јавног или приватног исповедања вере и вршења верских обреда.

Нико није дужан да се изјашњава о свом верском уверењу.“

6 Члан 41 Устава Републике Србије гласи:

„Јамчи се слобода вероисповести, која обухвата слободу веровања, исповедања вере и вршења верских обреда.

Верске заједнице су одвојене од државе и слободне су у вршењу верских послова и верских обреда.“

Верска заједница може оснивати верске школе и добротворне организације.

Држава може материјално помагати верске заједнице.“

7 Занимљиво је да од ова четири начина за које се уобичајено сматра да обухватају најважније видове испољавања вере и које помињу сви цитирани међународни уговори о људским правима, домаћи уставни текстови апострофирају само исповедање вере (богослужење) и вршење верских обреда, а изостављају верску праксу и верску наставу. Упоредити, на пример, чл. 41 Устава СР Југославије и чл. 18, ст. 1 Међународног пакта о грађанским и политичким правима.

8 Видети В. Димитријевић, М. Пауновић, *Људска права* (уџбеник), Београд 1997, стр. 311.

три најважније стратегије које су данас прихваћене у свету: (1) потпуно изостављање религиозног образовања из наставних програма државних основних и средњих школа; (2) постојање два паралелна школска система – секуларног и црквеног – оба финансирана од стране државе, тако да се верске потребе грађана задовољавају у разноврсним религиозним школама или у потпуно секуларизованим државним школама; (3) интеграција религиозног и секуларног образовања у јединствен школски систем у коме су све школе повезане са неком одређеном верском заједницом и све су једнако финансиране од стране државе.⁹ То значи да се веронаука традиционално предаје у неким земљама као обавезан или факултативан предмет у државним основним и средњим школама (Немачка, Аустрија, Италија, Грчка, Ирска итд.), док се у другим државама (као што су, на пример, Француска, Словенија или Сједињене Америчке Државе), које су се потпуно секуларизовале и где је држава строго одвојена од цркве, верска настава у државним школама сматра наметањем једне религије и недопустивом верском индоктринацијом деце.

Влада Републике Србије донела је недавно одлуку да уведе наставу веронауке као факултативни предмет у наш школски систем.¹⁰ Овај текст има за циљ да детаљније представи правни оквир – и то како међународноправни, тако и онај који познаје наше унутрашње право – у који би требало сместити такву одлуку, како би било јасније какве све сумње, дилеме, па и препреке стоје на путу њеној практичној примени.

1. У настојању да допринесе бољем тумачењу права на слободу вероисповести, Комитет за људска права Уједињених нација – као специјално тело основано Међународним пактом о грађанским и политичким правима коме државе чланице подносе извештаје о мерама којима спроводе права садржана у Пакту – у свом Општем коментару чл. 18 Међународног пакта о грађанским и политичким правима заузео је следеће становиште. Најпре, „да није дозвољено натурање религије или веровања“, те да „у државним школама верска настава може да се односи само на предмете као што су општа историја религија и верска етика, под условом да се предају на неутралан и објективан начин“, односно да је „подучавање одређеној религији или веровању неспојиво са правом на слободу вероисповести како је оно дефинисано у чл. 18, ст. 4 Међународног пакта о грађанским и политичким правима, осим

⁹ Видети опширније D. Clarke, „Freedom of Thought in Schools: A Comparative Study“, *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 35, 1986, стр. 273.

¹⁰ Видети Уредбу о организовању и остваривању верске наставе и наставе алтернативног предмета у основној и средњој школи (*Службени гласник Републике Србије* бр. 46/2001, од 27. јула 2001).

ако је за оне који се томе противе обезбеђено постојање недискриминаторних изузетака или алтернатива.¹¹

Овакав став Комитета за људска права, примењен на наше школе, мора бити двоструко тестиран.

Прво питање које би требало поставити јесте да ли одлука о увођењу веронауке у школске наставне програме основних и средњих школа представља „натурање религије или веровања“, ако се има у виду чињеница да је Југославија била лаичка држава у којој никаква верска настава у државним школама није била позната у последњих 56 година. Другим речима, одредба Међународног пакта о грађанским и политичким правима о заштити слободе вероисповести значи да се њоме штите теистичка, али исто тако и атеистичка уверења, односно право сваке особе да се уздржи од исповедања било каквих верских убеђења и да у свом понашању и деловању остане потпуно индиферентна према питањима вере. Нажалост, Српска православна црква у својој кампањи за увођење веронауке у школске наставне програме није бирала ни речник ни средства да би оправдала своју иницијативу, показујући при том да је спремна и на тешко кршење истог тог права на слободу вероисповести уколико се на то право позивају атеисти или агностици.¹²

С друге стране, „натурање религије или веровања“ мора се посматрати и у светлу чињенице да се ради о средини у којој, према последњем попису становништва из 1991. године, има 34% неспрског становништва у Србији,¹³ а да број атеиста и агностика међу већинским делом популације није никада ни утврђиван, јер давање

11 Видети General Comment No. 22 (48) (art. 18), Annex VI, тачка 6, стр. 209. Комитет за људска права изјашњавао се једном приликом и о конкретној иницијативи једног финског учитеља, који је тражио да се огласи као повреда чл. 18, ст. 4 Међународног пакта о грађанским и политичким правима обавеза ученика државних школа у Финској да, ако не похађају наставу из веронауке, слушају наставу из предмета који се зове „историја религија и етике“, јер се тако крше права родитеља и старатеља који су атеисти. Комитет је закључио: „...уколико се историја религија и етике предаје неутрално и објективно, такво подучавање је у складу са чл. 18, ст. 4 Међународног пакта о грађанским и политичким правима и оно поштује уверења родитеља и старатеља који не верују.“ Видети *Hartkainen v. Finland, Selected Decisions I*, 1981, стр. 74.

12 Ово је само једно од многих званичних саопштења Српске православне цркве која су се могла пронаћи у домаћој штампи:

„Тврђење да 'вероисповест представља приватну ствар сваког појединца' и 'страх да увођење веронауке у школски програм... прети да црквену догму постави за темељ моралног васпитања' представља, у ствари, страх Сатане и свих његових следбеника за протеклих шест деценија – манифестован на сваком месту под небом земље која је само по имену представљала оно што обухвата појам Србије у свеобухватном смислу те речи.“ Саопштење Информативне службе Српске православне цркве, *Новосићи* од 24. новембра 2000, стр. 1.

13 Од укупно 9.778.000 становника, Срба је било 6.446.000, Албанаца 1.674.000, Мађара 344.000, Муслимана 336.000, Хрвата 111.000 итд. Видети *Српскојугословенски годишњак Југославије*, Савезни завод за статистику, Београд, 1997, стр. 58.

таквих података није ни било предвиђено у формуларима за попис становништва.

Друго, захтев за обезбеђењем „недискриминаторних изузетака или алтернатива“ у мултиконфесионалном друштву данашње Србије исправно је протумачен признавањем права на верску наставу не само за децу вернике Српске православне цркве, него за још шест традиционалних цркава и верских заједница, као и за наставу алтернативног предмета који тек треба да буде дефинисан, односно као право да се не опира ни један од понуђених предмета.¹⁴ Међутим, изгледа да је ипак остало недовољно познато да право на слободу вероисповести никако не сме бити ограничено на традиционалне религије или на религије и верска уверења која су институционализована. Читајући текст одлуке којом је уведена верска настава у српске школе човек се не може отети утиску да су „традиционалне цркве и верске заједнице“ вишеструко фаворизоване и привилеговане на рачун новоформираних, изразито мањинских или секташких цркава. Због тога није на одмет подсетити да се у међународном праву сматра забрињавајућом свака тенденција да се дискриминише било која религија или уверење из било ког разлога.¹⁵

Најзад, неминовно би се морало поставити и питање исправности просветне политике која новац из сиромашног дела државног буџета намењеног школству троши на обезбеђивање вишеструке верске наставе, пре него за подмирење вапијућих и многобројних потреба у области образовања; од катастрофалног стања у коме се налазе школске зграде и недостатка елементарне школске опреме, преко недопустиво ниских зарада просветних радника, до застарелих наставних програма и досадних и нестручно написаних уџбеника. Уместо верске наставе, чије ће организовање по речима ресорног министра коштати државу око два милиона немачких марака, није ли било корисније купити неколико хиљада компјутера ради информатичког описмењавања младих грађана Србије?

14 Традиционалне цркве и верске заједнице за које је организована верска настава јесу: Српска православна црква, Исламска заједница, Католичка црква, Словачка евангелистичка црква а. в., Јеврејска заједница, Реформатска хришћанска црква и Евангелистичка хришћанска црква а. в. Видети чл. 1 Уредбе о организовању и остваривању верске наставе и наставе алтернативног предмета у основној и средњој школи. Видети и чл. 2, ст. 1 и 2 исте Уредбе.

15 Међународни пакт о грађанским и политичким правима посебном одредбом штити управо права религиозних мањина да остварују право на слободу савести и вероисповести:

„У државама где постоје етничке, верске или језичке мањине, лица која припадају тим мањинама не могу бити лишена права да имају у заједници с другим члановима своје групе свој сопствени културни живот, да исповедају своју сопствену вероисповест и обављају верске дужности, или да употребљавају свој сопствени језик“ (чл. 27. Међународног пакта о грађанским и политичким правима).

2. Право на слободу вероисповести, међутим, има још једну своју димензију. То је захтев да нико не сме бити приморан да открије своје мисли и убеђења, због тога што је у свим поменутих међународних уговорима о људским правима као објекат заштите наведено и право на приватност, као збирни назив за заштиту неколико на први поглед разнородних права, и то права на поштовање приватног и породичног живота, неповредивости дома и преписке, те психичког и моралног интегритета личности.¹⁶ Отуда је супротна слободи мисли и савести било каква обавеза грађана да се изјашњавају о садржини свог мишљења и убеђења, па и онда када откривање те садржине представља вршење једног признатог и заштићеног људског права. Другим речима, свако има право да се добровољно верски идентификује, али није допуштено у грађанској држави, где су лична уверења приватна ствар, од било којег појединца захтевати да даје податке о својој вероисповести.¹⁷ Због тога позивање родитеља или детета да се изјасне о томе да ли дете жели да похађа часове веронауке или не, односно за коју верску наставу се опредељује, може представљати отворену принуду у атмосфери верске нетолеранције и етно-националистичких манипулација које смо гледали последњих година, попримајући карактер „пробројавања“ оних који су „исправни“ и „правоверни“ у односу на „невернике“ или „јеретике“. Са тешким искуством недавних ратова у Хрватској, Босни и Херцеговини и на Косову и Метохији, који су у великој мери имали и карактер верских ратова, тешко је претпоставити да ће се изјашњавање деце и родитеља о верској припадности у школи обавити на начин који штити лично достојанство и право на различитост.

3. Слобода детета да испољава своја верска убеђења некада се не може остваривати без помоћи одраслих. Дете усваја религијска веровања и учи религијске обреде од својих родитеља, односно прихвата атеизам оних особа са којима живи и које пресудно утичу на његово подизање, васпитавање и образовање. Отуда се државе потписнице међународних уговора о људским правима обавезују да поштују право родитеља или других особа *in loco parentis* да својој

¹⁶ Видети чл. 12 Универзалне декларације о људским правима, чл. 17 Међународног пакта о грађанским и политичким правима и чл. 8 Европске конвенције о људским правима.
ским и политичким правима).

Устав СР Југославије, такође, изричито забрањује обавезност изјашњавања о сопственом верском уверењу. Видети чл. 43, ст. 2 Устава СРЈ.

¹⁷ У том смислу илустративан је, на пример, спор који већ дуге времена траје између Европске уније и Грчке, као једне од њених чланица, а поводом обавезе грчких грађана да приликом давања личних података у сврху прибављања личне карте наведу и своју вероисповест. Иако се неприпадање ниједној вери (атеизам) сматра задовољавајућим одговором и мада грађани због свог одговора не трпе апсолутно никакве последице, оваква обавеза изјашњавања сматра се недозвољеним ограничавањем права на приватност.

деци обезбеде верско и морално васпитање – а оно свакако обухвата и верску наставу – сходно свом властитом убеђењу.¹⁸ Штавише, у чл. 2 Првог протокола уз Европску конвенцију о људским правима – која ће бити први и најважнији документ који наша земља треба да ратификује на свом путу ка пуноправном чланству у Савету Европе – који се посебно бави правом на образовање, родитељима детета признато је право да целокупно образовање и школовање њиховог детета буде „у складу са њиховим религиозним и филозофским уверењем“. Намера која је стајала иза овакве одредбе међународног права, међутим, није била у томе да државе потписнице једног међународног уговора обавезе да у сваком случају обезбеде верску наставу за децу у складу са уверењима њихових родитеља, већ да буде установљено право родитеља да заштите децу од употребе образовних институција државе за идеолошку индоктринацију. Неспорно је, наиме, да је држава у позицији да утиче на религиозна и друга уверења деце, тако што ће, на пример, у школи подучавати децу само једној религији, изостављајући упознавање са другим деноминацијама, или индиректно помагати само једно веровање повољним финансијским или административним концесијама.¹⁹ Насупрот деветнаестовековној пракси контроле верског образовања деце од стране државе, према пракси Европског суда за људска права у Стразбуру – право родитеља да обликују целокупно образовање и васпитање свог детета је неприкосновено.

Тако је, у једној својој одлуци, овај суд стао на становиште да обавеза поштовања религиозних и филозофских уверења родитеља није ограничена само на садржину образовања или на начин преношења информација и знања. Она свакако укључује и организацију и финансирање државних школа, контролу целокупног образовног система и методе дисциплине. У овом случају, наиме, представку су поднели родитељи који су, као ствар повреде својих филозофских уверења, приговорили употреби телесних казни у школи. Суд је закључио „да се употреба или претња употребом насиља може схватити као саставни део филозофских уверења, будући да то формира део индивидуалног концепта људског понашања у друштву“... те да је... „право родитеља да се супротставе телесном кажњавању деце, чак и када сама телесна казна...“ – која се спроводила против деце у једној школи у Шкотској – „није била таквог интензитета да би представљала мучење или понижавајуће поступање“.²⁰

18 Видети чл. 18, ст. 4 Међународног пакта о грађанским и политичким правима и чл. 14, ст. 2 Конвенције о правима детета.

19 Тако D. Clarke, *op. cit.*, стр. 272, M. Friedman, „The Parental Right to Control the Religious Education of the Child“, *Harvard Law Review*, Vol. 29, 1916, стр. 485.

20 Campbell and Cosans v. United Kingdom, Series A, No. 48 (1982) 4 EHRR 293. Видети опширније F. Jacobs, R. White, *The European Convention on Human Rights*, Oxford 1996, стр. 59.

У једном другом судском случају, поставило се питање да ли је обавезно сексуално образовање у државним школама у Данској конзистентно са чл. 2. Првог протокола уз Европску конвенцију о људским правима. Представку је, наиме, поднела група родитеља који су сматрали да је обавезно сексуално образовање које је уведено 1970. године у све државне школе у Данској, супротно њиховим родитељским хришћанским уверењима. Европски суд за људска права је закључио да „држава обављајући своје функције у области образовања и наставе мора да се стара да се обавештења и знања из наставног програма преносе на објективан, критичан и плуралистички начин. Држави је забрањено да тежи индоктринацији, која би била противна поштовању верских и филозофских уверења родитеља.“ Ипак, за програм сексуалног образовања у Данској Суд је нашао да му је циљ да информише ученике, а не да их индоктринира у смислу одређеног сексуалног понашања, те да је „у границама онога што демократска држава може сматрати као свој јавни интерес.“²¹

4. Однос између права на образовање и права на слободу вероисповести детета традиционално се сагледавао само као одговарајући баланс између обавеза државе и права родитеља. Дете, међутим, има и самостално право на слободу мишљења, савести и вероисповести, које је признато у међународном праву.²² Ово право требало би да имплицира и слободу детета да остане при вери родитеља или да усваја вероисповест по свом избору, будући да је слобода вероисповести незамислива без права човека да мења своја верска убеђења. Ипак, консензуса око слободе вероисповести за децу данас нема у међународном поретку, на шта указује и одбијање неких муслиманских земаља да ратификују уговоре о људским правима који дефинишу ову слободу, оцењујући је као „супротну исламским погледима и вредностима“, или распрострањена пракса стављања резерви на оне одредбе међународних конвенција које је дефинишу.²³ Због тога, нажалост, међународно право не може да одговори на питање која је религија детета ако његови родитељи не могу да се споразумеју о томе, односно у ком узрасту дете може да врши ово право самостално. Праксе верских и лаичких држава

21 Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark, Series A, No. 23 (1979–80) 1 EHRR 711. Видети *исто*, стр. 266.

22 Видети чл. 14. ст. 1 Конвенције о правима детета.

23 Изричите резерве на чл. 14. Конвенције о правима детета ставиле су Света столица и Пољска, док је већина исламских земаља ставила широке резерве на све одредбе које су инкомпатибилне са исламским правом.

Опширније о дебатама и несугласицама које су пратиле припремне радове на дефинисању одредбе о праву на слободу вероисповести у Универзалној декларацији о људским правима, Међународном пакту о грађанским и политичким правима и Конвенцији о правима детета, видети G. Van Bueren, *The International Law on the Rights of the Child*, The Hague, 1998, стр. 157.

у погледу таквих питања фундаментално се разликују. Илустрације ради, рецимо да Иран, Јордан, Мароко и Алжир, као и већина муслиманских земаља, сматрају да вероисповест детета треба да буде иста као и његовог оца, те да дете има право на вероисповедање а не на промену вере.²⁴ У неким другим земљама, као што су Норвешка, Аустрија, Финска или Швајцарска, напротив, дете има несумњиво право да се одлучи за религију по личном избору у зависности од свог узраста.²⁵

За државе које нису ставиле резерве на одредбе међународних уговора о људским правима које се односе на слободу вероисповести – у које спада и С(Ф)Р Југославија – остаје отворено питање од када дете може да врши самостално своје право на слободу мисли, савести и вероисповести. Једну могућу индикацију за тумачење даје општа одредба Конвенције о правима детета, која обавезује државе чланице да детету које је способно да формира своје сопствено мишљење морају осигурати право да слободно изрази то своје мишљење о свим питањима која га се тичу, те да мишљењу детета мора бити посвећена дужна пажња у складу са његовим годинама и зрелашћу.²⁶ Нема сумње да домен слободе вероисповести и права детета на образовање које је у складу са његовим уверењима треба да се односи и на питање верске наставе (веронауке) у државним школама, те да представља једно од питања која се тичу детета и о којима треба саслушати и његово мишљење у оним ситуацијама када је дете способно и слободно да самостално мисли.²⁷ Стога, одредбу о томе да девојке и младићи сами одлучују да ли желе да похађају наставу веронауке у средњој школи треба похвалити као сагласну међународним стандардима о правима детета,²⁸ али и подсетити да она у примени мора бити тумачена као посредно признање права детета да оптира за религијску наставу оне деноминације коју само одабере. Другим речима, старији малолетник има право и да формира верска уверења супротна уверењима родитеља, и да сопствена уверења мења током времена.

24 Видети 44 General Assembly Plenary Meeting (AM) 20/11/89 GA/7917.

25 Ово право признато је детету старијем од 12 година према Уставу Норвешке, старијем од 15 година у финском и аустријском праву, а старијем од 16 година у праву Швајцарске. Видети UN Doc. A/36/40/1981 i UN Doc. E/CN4/1988/43 Add. 1.

26 Видети чл. 12, ст. 1 Конвенције о правима детета.

27 Ако дете старије од 15 година у нашем праву може да закључи уговор о раду и на тај начин стиче зараду и самостално управља њом, или да сачини тестамент, логично је да му буде признато и право да се изјашњава о начину на који ће испољавати своја верска убеђења. Видети чл. 122, ст. 1 Закона о браку и породичним односима Србије и чл. 79 Закона о наслеђивању Србије.

28 Видети чл. 2, ст. 2 Уредбе о организовању и остваривању верске наставе и наставе алтернативног предмета у основној и средњој школи.

5. На плану унутрашњег права, међутим, препреке увођењу веронауке у наставне програме основних и средњих школа у Србији чине се непремостивим. Наиме, и савезни и републички устав као једно од основних уставних начела прокламују начело одвојености цркве од државе.²⁹ То значи: да како држава не може да се меша у питања вере, тако исто ни црква не може имати јурисдикцију у неким ексклузивно секуларним пословима, као што је систем државних школа. Одвајање цркве од државе, разуме се, не значи да се право човека на слободу вероисповести укида или ограничава, него значи само то да црква престаје да буде социјална и политичка институција, а постаје приватно, интимно место за исповедање религиозних осећања. Право на слободу вероисповести поштује се и у секуларној држави, али на такав начин да сваком грађанину мора бити учињена доступном свака могућност да изрази своја верска уверења, без дискриминације према онима који верују на другачији начин или не верују уопште. Отуда све конфесионалне заједнице имају право да по властитом нахођењу врше различите верске послове, па и да обављају верску наставу и организују верске школе, али изван јавноправне сфере којој припадају лаичка држава и државне школе. Либерална, демократска и секуларна држава – која представља једну од најзначајнијих тековина модерног доба – дужна је да формира јавни поредак који је вредносно неутралан у односу на било коју идеолошка, политичка или духовна уверења својих грађана.

Управо ова чињеница у највећој могућој мери доводи у питање законитост Уредбе о организовању верске наставе, будући да, према изричитим одредбама постојећих закона о основној и средњој школи, министар просвете има искључиву надлежност да доноси наставне планове и програме, да одобрава уџбенике и прописује начин оцењивања ученика и врсту стручне спреме наставника. Насупрот томе, Уредбом је предвиђено да наставни план и програм верске наставе споразумно доносе министар просвете и министар вера, на усаглашен предлог традиционалних цркава и верских заједница, а уџбенике, врсту стручне спреме и листу наставника, као и критеријуме и начин оцењивања ученика који похађају верску наставу, утврђује министар просвете на усаглашен предлог традиционалних цркава и верских заједница.³⁰ То значи да

²⁹ Видети чл. 18, ст. 1 Устава СРЈ и чл. 41, ст. 2 Устава Републике Србије.

³⁰ Упоредити чл. 20 Закона о основној школи и чл. 24, ст. 1 Закона о средњој школи са чл. 5, ст. 2 Уредбе (наставни планови и програми); чл. 23 Закона о основној школи и чл. 25 Закона о средњој школи са чл. 7, ст. 1 Уредбе (уџбеници); чл. 46, ст. 5 Закона о основној школи и чл. 48, ст. 7 Закона о средњој школи са чл. 11, ст. 3 Уредбе (оцењивање) и чл. 67, ст. 3 Закона о основној школи са чл. 8, ст. 2 Уредбе о организовању и остваривању верске наставе и наставе алтернативног предмета у основној и средњој школи.

је Република Србија, противуствано и противзаконито, део својих ексклузивних надлежности у области образовања препустила једном броју цркава и верских заједница. Стога, усвајање Уредбе о организовању и остваривању верске наставе и наставе алтернативног предмета у основној и средњој школи представља очигледно кршење уставних и законских одредаба и незамисливо је да може опстати у земљи која се изјашњава за владавину права. Може се очекивати да ће питање легалности ове Уредбе у догледно време бити предмет оцене пред уставним судством.

6. Увођење веронауке у школске програме основних и средњих школа Србије погрешна је одлука републичке Владе и није у складу са њеним јавним залагањем за модерну, ефикасну, а тиме и секуларну државу. Она значи да ће се деца у школи васпитавати делимично и у религиозном духу, на црквеним катихизисима који имају за циљ да младима усаде религијски поглед на свет. Тај поглед на свет пројектује нетачну слику стварности, јер се не заснива на научном знању и искуству људске егзистенције, него на догмама, искључивостима и апсолутној послушности пред ауторитетима.³¹ Није прихватљива ни тенденција поистовећивања религије и духовности, вере и система моралних вредности. Није истина да су једино религије баштиници најважнијих моралних вредности човечанства, већ су те вредности постале саставни део јавног поретка свих просвећених и цивилизованих друштава. Љубав према ближњем није налог вере, него исконска потреба сваког људског бића да се докаже и да опстане. Важност породице не почива на ауторитету цркве, већ на задовољењу основне потребе у животу сваке индивидуе, а то је потреба за људским контактом. Појам греха телесне љубави противречи систему вредности модерног времена, у коме доминирају право на слободу и право на самоодређење. Другим речима, образовање у државним школама у Србији XXI века треба да почива на сумњи, а не на вери; на научном сазнању, а не на креационизму; на животу, слободи и аутономији, а не на наметнутом греху.

Због тога је, уместо веронауке, у државне школе требало увести предмет који би на вредносно неутралан, рационалан и

31 Ево како, на пример, Српска православна црква подучава вернике о разлозима који говоре против абортуса:

„Насупрот феминистичким политичким слоганима, естетика, духовна и физичка стварност вршења побачаја све смањује. Она се приближава облику смртоносног медицинског уништења. То 'ослобађа' жене и њихове бебе на исти начин као што је Аушвиц 'ослобађао' Јевреје. Оно чини исту ствар женама као и порнографија – користи, оцрњује и своди жене на ниво сексуалних робова, с једне стране, и просте 'продуктивне грађане', који штите своју каријеру, с друге стране. То претвара живодајну утробу у мртвачку комору у којој намучено, унижено и напаћено дете умире тихо, уз нечујне крике.“ Видети: *Абортус је убиство – Став Цркве православне о ујробном чедоморцију*, ЕУО Епархије жичке, 2000, стр. 14–15.

критички начин упознавао ученике са општом историјом свих религија и верском етиком. Такав предмет обликовало би Министарство просвете, формирајући наставни план и програм, одабирајући уџбенике и бирајући за вероучитеље дипломиране педагоге, а не званичне представнике верских заједница. Наставу тог предмета похађали би сви ученици, без разлике у погледу тога које су вере и да ли уопште имају сопствена верска убеђења. Таква, добро организована и припремљена модерна настава о религијама, о њиховим универзалним и непролазним вредностима, о њиховом утицају на историју и уметност, на развој личности и друштва – била би добродошла. Објективна и плуралистички интонирана знања о религијама и духовности неопходна су за разумевање филозофије, историје, књижевности, сликарства, архитектуре и многих других области људског стваралаштва и светске традиције, а саставни су део опште културе и цивилизације.

Marija Draškić*

THE RIGHTS OF THE CHILD TO RELIGIOUS FREEDOM AT SCHOOL

Summary

The writer of this text expresses her opposition to the recent decree issued by the Government of the Republic of Serbia on introducing religious instruction into primary and secondary schools. She gives two legal reasons to justify her attitude.

According to the national law, the constitutional principle of the separation of the church from the state, which has been in force in the Yugoslav legal order for over half a century and which is explicitly regulated by the existing constitutions of Serbia and Yugoslavia, does not allow the jurisdictions of the church and the state to overlap. This means that the state cannot interfere in religious issues, nor can the church have jurisdiction in exclusively secular matters, such as curricula in the public school system.

According to international law governing the right of the child to freedom of religious worship, the teaching of certain religion or belief is considered as incompatible with the right to freedom of religion as stipulated in Article 18 (4) of the International Covenant on Civil and Political Rights.

Lastly, there are some non-legal arguments against the introduction of religious instruction in schools. They can be expressed through the notorious

* Marija Draškić, Ph.D., Associate Professor of the Faculty of Law in Belgrade.

fact that every religion is based on dogma, exclusiveness and absolute obedience to authority.

Taking all these reasons into account, the writer of this text thinks that instead of religious instruction in public schools there should have been introduced a general history of world religions and religious ethics presented in a neutral, rational and critical way.

Key words *Rights of the child. – Religious instruction. – Schools. – International law. – National law.*

Marija Draškić*

LE DROIT DE L'ENFANT À LA LIBERTÉ DE CONFESSION À L'ÉCOLE

Résumé

L'auteur de cet article se prononce contre la récente ordonnance du gouvernement de la République de Serbie sur l'introduction de l'enseignement religieux dans les écoles primaires et secondaires. Les causes juridiques citées à l'appui de cette attitude sont de deux natures.

Du point de vue du droit national, le principe constitutionnel instaurant la séparation de l'Eglise et de l'Etat, qui est en vigueur dans l'ordre juridique yougoslave depuis plus d'un demi siècle et qui est explicitement établi par les Constitutions de Serbie et de Yougoslavie, ne permet pas que l'Eglise et l'Etat se recourent dans leurs compétences. Cela veut dire que tout comme l'Etat ne peut se mêler des questions relevant de la foi, de même l'Eglise ne peut avoir de juridiction dans les affaires qui sont exclusivement séculaires, comme par exemple la conception des plans et programmes dans le système des écoles publiques.

En ce qui concerne les normes du droit international sur le droit de l'enfant à la liberté de confession, l'initiation à une religion ou croyance donnée, l'auteur estime que l'enseignement religieux est incompatible avec le droit à la liberté de confession tel qu'il est défini dans l'article 18. paragraphe 4. du Pacte international des droits civils et politiques.

Finalement, des raisons extrajuridiques s'opposent à l'introduction de l'enseignement religieux dans les écoles. Elles peuvent se réduire au fait notoire que toutes les religions sont basées sur des dogmes, des exclusivismes et une obéissance absolue aux autorités.

* Dr Marija Draškić, professeur extraordinaire à la Faculté de droit de l'Université de Belgrade.

Par conséquent, l'auteur estime qu'au lieu de l'enseignement religieux on aurait dû introduire dans les écoles publiques une matière visant à un enseignement de l'histoire générale de toutes les religions et de l'éthique religieuse d'une façon objective, rationnelle et critique.

Mots-clés: *Droits de l'enfant. – Enseignement religieux. – Ecoles. – Droit international. – Droit interne.*

Marija Draškić*

RECHTE DER KINDER AUF RELIGIONS FREIHEIT IN DER SCHULE

Zusammenfassung

Die Autorin dieses Artikels erklärt ihre Unstimmigkeit mit der jüngsten Verordnung der Regierung der Republik Serbien über Einführung des Religionsunterrichts in Primar- und Sekundarschulen. Die Rechtsgründe, die für diese Entscheidung ausschlaggebend waren, sind zweifach.

Von Standpunkt des Nationalrechts aus lässt der Verfassungsgrundsatz über Trennung von Kirche und Staat, welcher in der jugoslawischen Rechtsordnung schon länger als ein halbes Jahrhundert funktioniert, und welcher ausdrücklich in geltenden Verfassungen von Serbien und Jugoslawien normiert ist, nicht zu, dass die Kirche und der Staat in ihren Zuständigkeiten sich kreuzen. Das bedeutet, dass der Staat sich in Religionsangelegenheiten nicht einmischen darf, aber auch, dass die Kirche keine Rechtsprechung in einigen ausschließlich säkularen Angelegenheiten haben darf, wie z.B. Abfassung von Unterrichtsplänen und -Programmen im System der staatlichen Schulen.

Was die Völkerrechtsnormen über das Recht des Kindes auf Bekenntnisfreiheit betrifft, wird der Religions- oder Glaubensunterricht als unvereinbar mit der Bekenntnisfreiheit beurteilt, so wie sie im Art. 18 Abs. 4 des Internationalen Abkommen über bürgerliche und politische Rechte definiert wurde.

Schließlich sprechen auch die außerrechtlichen Gründe gegen die Einführung des Religionsunterrichts in Schulen. Sie können auf die allgemeinbekannte Tatsache zurückgeführt werden, dass jede Religion auf Dogmen, Ausschließlichkeit und absoluten Gehorsam gegenüber den Autoritäten beruht.

Aus allen oben erwähnten Gründen vertritt die Autorin die Ansicht, dass anstatt des Religionsunterrichts in staatliche Schulen ein Unterrichtsfach

* Dr Marija Draškić, Professor an der Juristischen Fakultät in Belgrad.

einzuführen ist, welches auf wertneutrale, rationelle und kritische Weise die Schüler mit der Geschichte aller Religionen und mit der Glaubensethik vertraut machen würde.

Hauptwörter: *Die Kinderrechte. – Der Religionsunterricht. – Die Schulen. – Das Völkerrecht. – Das Nationalrecht.*